

УДК 37.091.4

ОКСАНА НИЧ

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ

К.Д.УШИНСЬКИЙ ПРО РОДИННЕ ВИХОВАННЯ

У статті окреслено погляди К.Д.Ушинського на родинне виховання. Основну увагу звернено на жіночу освіту, методику та основні напрями виховання в світлі ідей видатного педагога.

Ключові слова: педагогічна спадщина К.Ушинського, родинне виховання

Постановка проблеми. Державною національною програмою «Освіта (Україна ХХІ століття)» одним із пріоритетних напрямів реформування освіти визнано родинне виховання. Саме в сім'ї закладаються основи формування особистості, вона є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства.

Сімейне виховання позиціонується Україною як один з інструментів успішного розвитку держави та її громадян. Чинним Законом України «Про освіту» виховання у сім'ї проголошено першоосновою розвитку дитини як особистості. Сімейне виховання покликано формувати у дітей повагу до національних, історичних, культурних цінностей українського та інших народів, дбайливе ставлення до довкілля, любов до своєї країни, що є особливо важливим у сучасних умовах.

У контексті сьогодення зазнають актуалізації проблеми виховання, освоєння загальнолюдських цінностей і норм міжособистісної взаємодії, адаптації людини в сучасному динамічному соціумі. Провідним соціальним інститутом, спроможним належно виконувати таке завдання, є сім'я, на розвитку, життєдіяльності, характері й динаміці функціонування якої позначаються історична епоха, національні особливості кожного народу.

У сім'ї формується соціальний статус дитини, її прихильність до рідних, підґрунтя для становлення її переконань і світогляду, ціннісних орієнтацій, морально-етичних ідеалів, соціальної поведінки. Сучасна українська родина – важлива ланка суспільно-історичного й педагогічного поступу людської цивілізації. Її внутрішній розвиток, з одного боку, відбувається за типовими для цього соціального інституту законами, з іншого – ці закони своєрідно взаємодіють із національними особливостями,

зумовлюючи їх трансформацію і взаємне збагачення, певною мірою впливаючи на зміст, методи й засоби сімейного виховання.

Важливість родинного виховання особливо гостро відчувається в сучасних умовах, адже саме сімейний інститут є найбільш незахищеним в період економічної та політичної нестабільності. Як зазначає І. Зайченко, сімейне виховання – це педагогіка буднів, педагогіка кожного дня, яка в повсякденному житті здійснює велике таїнство – формування особистості людини [2, с. 116]. Саме тому проблеми сім'ї в усі часи хвилювали педагогів, громадських діячів.

Не оминув цього питання і видатний педагог Костянтин Дмитрович Ушинський. Аналіз його поглядів на сімейне виховання становить **мету** нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Погляди К.Д. Ушинського на родинне виховання формувалися на ґрунті великої поваги до народу; він обстоював використання досвіду народного виховання, народної творчості (казок, приказок, білин).

Надаючи виняткового значення сім'ї у підготовці до життя, К.Ушинський не вважав родинне виховання особистою справою батьків, а розглядав його як громадянський обов'язок кожного з них. Говорячи про велику роль сім'ї у вихованні дітей, педагог підкреслював важливість доброзичливих взаємин між батьками й дітьми, дружби, любові, взаємної поваги між ними. Він був переконаний, що весь «дух сім'ї» повинен сприяти правильному виховному процесу.

Найкращою вихователькою в родині Ушинський вважав матір, тому жінці, матері-виховательці видатний педагог присвятив багато сторінок у своїх творах. Про високий статус жінки в поглядах Ушинського свідчить і той факт, що він вважав її «необхідним посередницьким членом між наукою, мистецтвом і поезією, з одного боку, звичаями і характером народу, з другого» [4, Т.2, с. 197].

Саме через матір, – зазначав педагог, – успіхи цивілізації проникають в сімейний побут, а через нього і в життя народу, адже основи людського характеру закладаються в перші роки життя, коли дитина перебуває під безпосереднім впливом матері [3, с. 145].

«Важко уявити собі таке захоплення, яке могло б боротися в серці жінки з материнським почуттям», – тонко підмітив педагог [4, Т.2, с. 188]. Мати, на думку Ушинського, має кращі педагогічні здібності, ніж батько, бо в самому характері жінки закладено такі багаті скарби для виховання, як терплячість, наполегливість, ніжність, смак, а головне – природжена любов до дітей.

Однак для того, щоб мати могла правильно виховувати своїх дітей, – зауважував К.Ушинський, – необхідна всебічна її підготовка. Ця проблема хвилювала педагога і знайшла висвітлення у статтях «Звіт про відрядження за кордон» (1846) та «Одна з темних сторін німецького виховання» (1865), в яких автор піддав нищівній критиці тогочасне виховання жінок. За кордоном існують два основні напрямки освіти жінок, – писав Ушинський, – «німецько-господарський» і «французько-галантерейний». «Французько-галантерейна» жіноча освіта спрямована на підготовку не хорошої матері, а «окраси» суспільства. «Німецько-господарський» напрямок передбачає тільки закінчення дівчатками у 14 – 16 років жіночої школи, після якої дорогу до навчання для них закрито. Подальша доля жінок – ведення господарства спочатку в рідній сім'ї, а потім у родині чоловіка.

Такий підхід до освіти Ушинський категорично заперечував і обстоював рівноправність жінок. Він вважав, що кожна мати повинна добре володіти рідною мовою й виховувати любов до неї у своїх дітей. Він із сумом говорив про те, що російські пансіони, інститути для жінок, з одного боку, та численні іноземні гувернери, з другого, сприяли негативному ставленню в сім'ї до рідної мови. Таке виховання призводило до того, що «дружина – мати родини, господиня дому, яка погано розмовляє російською мовою, і відмінно, з любов'ю, розмовляє французькою, яка засвоїла всю витонченість французьких манер і вбачає в усіх російських національних особливостях щось грубе і неосвічене», – не буде плекати народний побут і виховувати дітей у національному дусі [4, Т.2, с. 179]. Саме тому Ушинський рішуче обстоював «право жінки-матері, жінки-

виховательки на високий культурний розвиток, «необхідність повної, всебічної освіти жінки», наполягав на тому, щоб розвивати в жінці любов до народу, до його мови, до звичаїв, бо саме жінка, ставши матір'ю, прищеплюватиме ці самі почуття своїм дітям.

Окрім теоретичних постулатів, педагог намагався втілити власні ідеї на практиці. Будучи інспектором Смольного інституту, він перебудував інститутську освіту на основі передових педагогічних принципів – народність, виховуюче навчання, повага до особистості учня, зв'язок із сім'єю.

Ушинський був переконаний, що майбутня мати повинна мати різноманітні відомості про навколишні предмети і явища. Однією з важливих навчальних дисциплін Костянтин Дмитрович вважав педагогіку. Саме тому він ініціював викладання педагогіки в старших класах жіночих гімназій, склав відповідну програму і за цією програмою збирався написати курс з педагогіки. Працюючи у Смольному інституті, видатний педагог у 1859 – 1860 рр. викладав педагогіку і керував педагогічною практикою своїх слухачок. Крім педагогіки, в Смольному інституті з ініціативи Ушинського вивчали і такі предмети, як психологія, фізіологія та гігієна [3, с. 149].

На думку Ушинського, мати повинна бути не тільки першою вихователькою своєї дитини, а й першою вчителькою. Педагог підтримував «домашнє початкове навчання», вважаючи, що до 8-літнього і навіть 10-літнього віку (до вступу в гімназію) діти повинні навчатися вдома. Він вважав, що жінка не повинна нікому доручати справу початкового навчання, їй слід «самій займатися вихованням і навчанням своїх дітей» [4, Т.2, с. 390]. Задля того, щоб допомогти матері в цій справі та «зробити для неї приємною працю початкового навчання», педагог написав підручники «Рідне слово» та «Дитячий світ» не тільки для шкіл, а й для навчання в сім'ї.

Не виключав педагог і виникнення ситуацій, за яких батьки змушені віддати дітей до початкової школи. У цьому випадку важливо, щоб ця школа «була «цілком перейнята сімейним характером» і була б «більше схожа на сім'ю, ніж на школу» [4, Т.2, с. 389]. Як приклад, Ушинський у статті «Внутрішній устрій північноамериканських шкіл» показав особливості функціонування загальноосвітніх шкіл I ступеня в Америці. У початкових школах Америки, писав педагог, викладають молоді вчительки, які вносять у школу родинну обстановку, і це в майбутньому допомагає їм стати прекрасними матерями [3, с. 150].

Багато цікавих думок висловив К.Д.Ушинський і з приводу методики виховання. Насамперед, на думку педагога, виховати справжню людину можна тільки шляхом поєднання розумового, морального, трудового та естетичного виховання.

Провідним в усій системі формування особистості педагог вважав моральне виховання, тому окреслив різні методи морального впливу на дітей. Одним з них є переконання, яке Ушинський називав «найголовнішим шляхом людського виховання» [4, Т.1, 41]. Водночас, педагог застерігав не зловживати ним, адже зайве моралізування, читання дітям нотацій чи безкінечні вмовляння зрештою їм набридають і можуть дати протилежний результат.

Акцентував Ушинський увагу і на необхідності виховання в дітей з раннього віку стійких, міцних звичок. У творі «Людина як предмет виховання» він підкреслив велике практичне значення виховання добрих навичок, назвавши їх моральним капіталом, який безнастанно зростає і процентами від якого людина користується все своє життя. Виховувати звички педагог радив не механічно, а поступово, шляхом систематичних вправ, з урахуванням вікових особливостей дітей. Щодо викорінювання поганих звичок, Костянтин Дмитрович пропонував батькам насамперед розібратися з причинами їхнього виникнення, а вже потім – займатися усуненням [4, Т.1, с. 41].

Говорячи про перевиховання дітей, Костянтин Дмитрович протестував проти тілесних покарань. На його думку, фізичні покарання викликають почуття страху, а страх від покарання ставить людину нарівні з твариною. Причини девіантної поведінки дітей, на думку Ушинського, лежали у площині неправильного виховання: «Здебільшого дітей карають за те, – писав педагог, за що слід карати їхніх батьків і

вихователів». Тому батькам і вчителям він радив більше цікавитися педагогічною літературою з проблем виховання і не карати дітей за власні проступки [1].

Водночас, засуджуючи фізичні покарання дітей, великий учитель залишав за педагогами право застосовувати інші види покарання, бо не завжди переконання може служити дієвим методом досягнення мети, особливо в молодшому шкільному віці.

Великого значення надавав Ушинський і трудовому вихованню, вважаючи, що дитину слід привчати до посиленої праці з раннього дитинства. «Без особистої праці, – писав педагог, – людина не може йти вперед; не може лишатися на одному місці, але повинна йти назад» [4, Т.1, с. 108].

Педагог розглядав працю в широкому розумінні цього слова, виокремлюючи працю фізичну і розумову. Він твердив, що ці види праці повинні бути гармонійно поєднані. Водночас, розумову працю Ушинський вважав важчою для дитини і радив батькам і вихователям обережно навантажувати дитячі голови знаннями. «Необхідно привчати до розумової праці потроху, – говорив педагог, – тоді лише набувається любов до такої праці». Добрим відпочинком після розумової праці Ушинський вважав працю фізичну. Гостро засуджував він дитячу бездіяльність, тобто, коли дитина залишається «без праці в руках, без думки в голові». Саме в ці хвилини, підкреслював педагог, «псується голова, серце й моральність» [4, Т.1, с. 41].

Важливі думки висловлював Ушинський і з приводу естетичного виховання в сім'ї. Необхідно, – радив педагог, – із раннього дитинства пробуджувати в дітях любов до прекрасного – читати їм книжки, організовувати екскурсії на природі, показувати твори мистецтва, навчати різноманітних пісень тощо.

Висновки. Таким чином, можна підсумувати, що педагогічний доробок К.Д. Ушинського є багатограним, і питання родинного виховання, що займали в ньому одне з провідних місць, видатний учений розглядав на гуманістичних засадах, що заслуговує на пильну увагу й сьогодні.

Список використаних джерел

1. Березовська Л. Ушинський Костянтин Дмитрович / Л. Березовська // Українська педагогіка в персоналіях: Удвох книгах. – К: Либідь, 2005. – Кн. 1. – С. 284 – 293.
2. Зайченко І. Про деякі сучасні проблеми сімейного виховання в Україні / І. Зайченко // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – Вип. VI: Педагогіка. – С. 115 – 124.
3. Калениченко Н. Проблема родинного виховання в педагогічній спадщині К.Д.Ушинського / Н. Калениченко // Педагогічні ідеї К.Ушинського. – К, 1974. – С. 143 – 155.
4. Ушинський К. Твори: У 6 т. – К.: Рад. школа, 1952 –1955.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2016 р.

НИЧ О.

Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника, г. Ивано-Франковск, Украина

К.Д. УШИНСКИЙ О СЕМЕЙНОМ ВОСПИТАНИИ

В статье очерчиваются взгляды К.Д. Ушинского на семейное воспитание. Основная мысль обращена на женское воспитание, его методику, основные направления воспитания в духе идей Ушинского.

Ключевые слова: педагогическое наследие К. Ушинского, семейное воспитание.

NYCH O.

Carpathian National University named after V. Stefanik, m. Ivano-Frankivsk, Ukraine

K.D. USHYNISKYY ABOUT FAMILY EDUCATION

The article reveals the views of K.D. Ushynskyy on family education. The main attention is paid to women education, methods and main directions of education in the light of Ushynskyy's ideas.

Family problems have always worried teachers, public figures. The issue of family education did not pass by an outstanding tutor Konstantyn Ushynskiy.

The views of Ushynskiy on family education were formed on the basis of great respect to the people through the use of public education experience, samples of folklore (tales, proverbs, epics).

Providing exceptional importance to the family in preparing for life Ushynskiy did not consider family education as parents' personal matter but considered it as a civic duty.

Speaking about the important role of the family in the upbringing of children, teacher stressed the importance of friendly relations between parents and children, friendship, love, mutual respect between them. He was convinced that the entire "family spirit" should promote the proper educational process.

Keywords: *pedagogical inheritance of K. Ushynskyy, family education*